
Казано на Каменски

Етнолингвистично изследване
на кв. Каменца – Велинградско

Георги Пухалев
Славка Керемидчиева
Илияна Тенов-Пухалева

Идателска къща
при Лесотехническият университет
София

Чепинският край и Каменица - географско, историческо, демографско и етноложко описание

1. Географско положение и граници

1.1. Живописната Чепинска котловина е разположена в северо-западните Родопи между северните разклонения на Баташка планина, югоизточните и южните разклонения на планинския рид Алабак (Боженец) и югозападните склонове на рида Каркарѝя. Районът е известен още и с името Чепинско корито и представлява обширна долина с удължена овална форма в посока изток-запад с дължина 18 км и ширина от 4 до 7 км. Напряко на долината от юг на север, в нейната западна част, протича Чепинска река (Ели дере). Там, където тя се връзва в планината, се образува изключително живописен пролом, след който реката излиза в Горнотракийската низина и се влива в р. Марица.

Чепинската котловина отстои на около 25 км югоизточно от Парзджикското поле и включва още редица по-малки планински възвишения, ридове, дялове и други долини. През нея протичат малки реки като Мътница, Луковица, Еленка и др. Тук се намира прочутият карстов извор “Клептуза” — уникален природен феномен, който с дебит около 800 л/сек. постоянно подхранва две изкуствени езера.

1.2. В оградните планини на Чепинската котловина преобладава т.нар. средноевропейски тип растителност, представен от иглолистните видове бял бор, черен бор, смърч и ела и от широколистните видове бук, дъб, габър и др. Районът се характеризира и с богато биологично разнообразие от представители на родопската флора и фауна. В тази част на Родопите има 34 защитени природни обекта, от които 5

защитени местности, 5 природни забележителности, 15 исторически места и около 30 вида растения под закрила на Закона за защита на природата.

1.3. В ландшафта на района, разбиран като териториално-пространствена общност, формирана предимно от взаимодействието на абиотични (релеф, климат и почви) и биотични (флора и фауна) фактори, преобладават природните компоненти. Сред тях във вертикален аспект доминират: на юг връх Сютка — 2186 м, на запад — върховете Арап чал (Черновец) — 1834 м и Острец — 1378 м, на северозапад — Елин връх — 1472 м и на изток от рида Каркария — връх Калчйш — 1475 м.

1.4. Най-характерната природна даденост на Чепинския край, която го отличава от другите български краища, е изобилието от термални извори, които в съчетание със здравословния въздух и наличието на иглолистни гори го превръщат в един от нашите първокласни планински курорти. Не особено голямата надморска височина и лековитата вода благоприятстват лечението на алергични, белодробни, сърдечно-съдови, както и на много други заболявания на нервната система и вътрешните органи. Затова балнеолечението тук продължава да се развива с нарастващи темпове (1: 7-8).

В Чепинското корито, закътано от силни ветрове, климатът е планински с прохладно лято и топла зима. Тук духа местен постоянен ветрец, наречен от местните хора *вечърникът*. Благодарение на него привечер настъпва захлаждане и нощите са винаги прохладни.

1.5. От края на XIX в. до Втората световна война главен поминък на населението в района е дърводобивът, а гората представлява най-големият общински приходоизточник. Общинските гори на Каменица заемат 45.1% от площта на цялото землище, като частни гори не е имало. Извозът (кираджилъкът) е основен поминък за местните жители, които освен това са и добри делачи на греди и дъски (2: 123).

Обработваемата земя на цялото Чепинско корито, в т.ч. и на Каменица, е разпокъсана на малки парцели. Добре известна и отдавнашна култура тук е ленът. Ленената култура е позната в Северозападните Родопи от векове и нейната домашна обработка е стародавна традиция. Превръщането на “кличката” в “жичка”, както казват местните хора, е било изключително трудоемка, продължителна и тежка работа, която се е вършела главно от жените въщи. Голяма част от живота в едно семейство е била подчинена и зависима от ленената култура, от нейното засяване през пролетта до окончателното ѝ обра-

ботване през зимата. Затова и в ежедневието бит и в духовната култура на каменчани се открива немалък брой названия на предмети, понятия и действия, вярвания, обреди и песни, свързани с ленопроизводството (30: 146-156).

През 1927 г. в Каменица се построява леночукачна фабрика (2:124). Изградени са и модерни циментови топила с малки басейни, сушилни за ленови стебла и складове за тях, наследници на някогашната ленопроизводствена кооперация в с. Каменица, Чепинско (3:1711). Постепенно отглеждането на лена и ленопроизводството западат. Едната причина за това е болестта форезан, предизвикана от неспазване на нормите при сеитбата на тази култура, а основната — държавната стопанска политика, която не стимулира отглеждането на лен. Така към 1967 г. и в Чепинското корито се слага край на лепената индустрия (30: 159).

Хубавите иглолистни гори на този родопски район са един от главните източници на чамов строителен материал у нас. Занимаващото се някога само със земеделие, скотовъдство и отчасти с дърводобив население днес разчита за препитанието си и на горското стопанство и горската индустрия, на овощарството, за което има благоприятни природни условия; на туризма и курортното дело.

1.6. Чепинската котловина се простира на площ от около 700 км². В източната част на котловината са разположени селищата Ракитово, Костандово (дн. градове) и Дорково, а в западната — Чепино, Лъджене (Лъжене), Каменица и Драгиново (старото име е Корово, Корова). С постановление № 6 от 28. 01. 1948 г. на Министерския съвет на НР България селата Лъджене, Каменица и Чепино се обединяват в град, който е наречен на името на загиналата в борбата с фашизма Вела Пеева — Велинград. Населението му наброява около 28 000 жители.

1.7. Някогашното село Каменица е разположено на западния и северозападния край на Чепинската котловина на 780 м надморска височина. Земите му заемат част от подножието на Елин връх, възвишенията около малката рекичка Еленка (ляв приток на Чепинска река), а също и двете страни на Буков дол и източните склонове на залесените с борови гори хълмове Нежовица и Гергьовица. Най-високите върхове, които се извисяват над Каменица, са трите чала, най-големият от които е Арап чал (Черновец), следван от Елин връх.

Климатът на селището е континентално-планински. Лятото е краткотрайно и по-прохладно, а зимата — по-продължителна и по-мека.

и се укрили в гъстите дебри на балкана. По-късно нарекли това място Скръеница. В Скриеница твърдо отстояващите своята вяра каменчани остават шест месеца – от Гергьовден до Петковден” (2: 237). След завръщането си заварват селото ограбено и опожарено. Според проф. Иван Батаклиев “Каменица се построява западно от мястото на старото село в местността Каменец, при едрите камъни тук на наносния къжел на р. Еленка. От “Каменец” произлиза “Каменица”. Но местното население, особено ракитовци, често пъти и сега наричат Каменица “Каменец”, така както каменчани — Ракитово — “Ракитовец”. Местността на старото село при Каменица, чието име не се помни, се нарича Юртищата, която дума е турска и значи *развалини от старо селище*” (14: 69). Наистина, и до наши дни, макар и вече много по-рядко, жителите на Костандово, Ракитово и Дорково наричат селото Каменец, така че може да се смята за достоверно, че след ислямизирането селото е носило това име. С връзката между Каменица и Каменец (селищни имена) и Каменец (местно име, което, както казахме по-горе, се споменава в хрониката на поп Методи Драгинов като Камъниецъ), се занимава в наши дни и Ал. Арнаудов. Изтъкнатият краевед също доказва, че първоначално възникналото до местността селище е взело и носило за известен период името на местността Каменец (18: 90-93). “По-късно, за да се различават местността Каменец и селото Каменец, последното е получило наставката *-ица* и е станало Каменица” (18: 92). Постепенно от народната памет изчезва името на местността Каменец, но то остава задълго като име на селище и продължава да се употребява успоредно с името Каменица дори и до днес. Обективността изисква да приведем и мнението на добрия познавач на чепинската топонимия – ономаста Т. Балкански, който, основавайки се на факта, че при своите изследвания в най-ново време не открива в местната топонимия име Каменец, оспорва съществуването изобщо на такава форма някога (19: 31). Като добросъвестен учен Т. Балкански обаче посочва, че името се среща в народна песен, публикувана в *Сборник за народни умотворения, наука и книгопис*, II, 123 (19: 172).

Според нас съществуването на някогашен топоним Каменец не подлежи на съмнение. Основание за това твърдение дава наличието на жителското име *каменчене*, с каквото жителите на Каменица се назовават и днес. Според мнението на големия български учен ономаст проф. Й. Заимов наставката *-чане* (в случая с осъществен преглас *-чене*) “е твърде рядка при жителските собствени имена” (31: 11)

20-30 години” (24: 446) (т.е. малко преди Освобождението). В скоби само ще уточним, че по-късно коледарският обичай е бил възстановен и сурвакарите и днес обикалят и благославят каменските къщи и домакинства. Пътешественикът е бил впечатлен “от един първобитен обичай, извършван на големи празници”. След черковното богослужение той и спътниците му били посрещнати в една къща, където им поднесли “варена пченица без никакви подслади и... едно пахурче ракия”. През цялото време домакините останали прави, засвиделстввайки по този начин уважение и почит към гостите си (24: 446).

4.2. И до днес в Горна Каменица е запазено мястото *Орището* — малко кръгло площадче до р. Еленка, където са ставали народните хора и веселби при сватби и празненства. Когато то е ставало тясно, хората са се пренасяли и в училищния двор. Пак там, близо до Орището, на *Йордановден* попът е хвърлял в реката кръста, а *славейците* без страх са скачали в студените води, за да го уловят за здраве и берекет.

4.3. Голям и изключително значим празник за велинградчани и най-вече за каменчани е *Бабинден*, затова тук ще отделим малко повече внимание на този празник, като се позоваваме на лично събрана информация, а също и на пространното описание на Ал. Арнаудов (28: 92-100).

Лингвистичният факт, че в каменския говор съществува отделна лексема за назоваване на дете, родено след Бабинден на настоящата година и преди Бабинден на следващата година — *бабинче* (мн. ч. *бабинчета*) — говори недвусмислено за значимостта и за мястото, което заема този празник в духовния календар на селото. Само миomoходом ще отбележим, че лексемата не е засвидетелствана в други наши говори освен в тези от Чепинското корито с изключение на дорковския диалект.

Празнуването на Бабинден е съпътствано с много ритуали и обредни действия. В миналото майката още предния ден обикаляла приятели, роднини и съседи и ги калесвала за Бабинден. Рано сутринта на Бабинден майката, която имала бабинче, наливала котле с чиста вода, превързано с червен конец, и увивала китка от здравец, босилек, чемшир и клонче от червена калина, която завързвала също с червен конец. След това на двора поливала на свежърва си с вода от котлето да си измие ръцете и ѝ давала кърпа да се избърше.

Снахата, която има бебе, подарявала на свежъра си долна бяла риза, а на свежърва си и на майка си — по един сапун и по един шал

В слаба позиция фонемата **о** се представя от два позиционни варианта **а** и **ъ**: *мош* – *машѝт*, *зѝби* – *зѝбите*, но и *зѝзѝбица*, *тѝвно* – *зѝтамнѝ* и др. Позиционните варианти на фонемата **о** (**а** и **ъ**) в позиция на неутрализация и позиционните варианти на фонемата **а** също извън ударение (**а** и **ъ**) – *врѝт* – *зѝвратник* ‘яка на долна или горна риза’, *крак* – *крѝкѝт* – се отличават с по-тясна степен на разтвора, която ги доближава до звука, чрез който се реализира и фонемата **ъ** извън ударение (**а** и **ъ**), но това полуредуцирано **а** (**а**) графично няма да бъде последователно отбелязвано специално в цялото изложение: *вѝгле* – *ваглар* и *вѝглѝр*; *баба* – *бабѝгер* ‘митическо същество, с което плашат децата’; *крѝпель* ‘малко парче дърво за горене’ – *крѝпандѝк* ‘късо обло дърво’ и др.

В говора на Каменица сравнително слаба е функционалната натовареност на фонемата **ъ**, която в силна позиция се среща главно в група **ръ**: *брѝнза* ‘устна’, *врѝга* ‘подкожен паразит по говедата’, *грѝджуль* ‘разкривена, грозно написана дума’, *грѝчаф* ‘слаб, мършав’, *крѝмнина* ‘растителна храна за добитък’, *крѝнна* ‘казвам, съобщавам – само в израза *ми крѝнна миждѝто*’, *крѝпель*, *прѝвень* ‘най-напред’, *срѝжор* ‘човек с остра коса’ и др. Затова може да се каже, че фонема **ъ** стои на периферията на традиционната диалектна вокална система.

Бъдещето на каменския говор обаче без съмнение ще бъде свързано с все по-засилващата се експанзия на фонемата **ъ**, която в най-ново време печели позиции в речта на най-младата и средната генерация главно под влияние на книжовния език. Изговорът на фонема **ъ** вместо фонема **о** се смята за престижен и белег за образование и последователно се използва от по-младите носители на говора, които лесно превключват кода, особено извън Каменица.

2.2. Консонантната система на каменския говор е представена от корелациите звучност - беззвучност и твърдост - мекост. В силна позиция тя има следния вид²:

п – б	ф – в	т – д	с – з	ц – с
п’ – б’	в’		с’ – з’	
ш – ж,	ч – щ	л м н р	й	к – г
		л’ м’ н’ р’		к’ – г’

² По-нататък в целия труд за улеснение на читателите фонологичната мекост на съгласните в думите ще бъде отбелязвана със знак ь след съгласна и с ѝ пред гласна.

2.2.1. Като източен говор каменският има голям брой палатални съгласни. Най-характерната диалектна особеност в областта на консонантната система, която е привлякла вниманието на Милетич (2: 210-214) и на Ст. Младенов (5: 352), и която и в наши дни има напълно закономерен характер, е преминаването на меките съгласни **т'** и **д'** в **к'** и **г'** във всяка позиция на думата пред непредни гласни или в краесловие: *покъ* 'път', *гъгъд* 'мръсотия по тялото на човек; кир' (срвн. *гъдйф* 'мръсен, кирлив'), *вãгъв* 'напоявам градина чрез изкуствени вади', *къукъунь* 'тютюн', *къукъурт* 'сяра', *лãпакъ* 'растението лапад', *маукъ* 'нахут', *скòкукъ* 'гъдел' (срвн. *скокадйшкам* 'гъделичкам') и др. Пред предните гласни **е** и **и** смекчаването има само фонетична стойност и то не се отбелязва специално с графичен знак: *дет* 'свекър', *дивикълъка* 'дивораствящо растение, което се бере за храна на животни', *тèгаф* 'здро̀во завързан, стегнат', *теенлèк* 'тишина, спокойствие', *титйзин* 'скъперник' и др. Причините за този своеобразен и безизключителен фонетичен процес в говора имат исторически характер и те ще бъдат разгледани по-долу в частта "Исторически звукови промени".

С наличието на този фонетичен преход пред задни йотувани гласни каменският говор установява връзка с всички български говори, намиращи се на запад от линията Никопол — Тетевен — Пазарджик — Гоце Делчев — Сяр — Солун, и с малък брой източни диалекти от Котелско, Еленско, Девинско, Малкотърновско, Лозенградско и др. (8: 163).

2.2.2. На периферията на консонантната система на диалекта се намира фонемата **х**, която изпада почти във всяка позиция:

а) в началословие: *ãлиште*, *алиу̀кам* 'хълцам', *й̀тро*, *лèп*, *орѝште*, *рèскам* 'хрускам', *рèшка* 'хрущял';

б) между гласни: *гл̀уи*, *дрèите*, *зàодньã* 'залез', *лãана* 'зеле', *маалòта*, *м̀уи*, *траанò* 'сварена каша от брашно', *пара̀утка* 'гъба прахавица', *пòаль* 'плъх', *сиромай̀нка*, *снаò* 'снаха', *су̀ар* 'право дърво, изсъхнало на корена си', *удò*.

Във фономорфологична позиция: в окончанието за 3 лице мн. число на глаголите от минало свършено и минало несвършено време **х** последователно изпада: *изèдоа*, *йèдоа*, *дàдоа*, *удàрийа* и др. Също във фономорфологична позиция – в окончанието за 1 лице мн. число отново при глаголите от минало свършено и минало несвършено време, в окончанията за 1 и 2 лице мн. число на някои глаголи в сегашно време след изпадането на фонемата **х** се развива компенса-

Исторически звукови промени

Историческият развой, който е претърпял през вековете каменският говор, за да достигне до съвременното си състояние, е твърде интересен. В тази глава се прави диахронен срез на диалектната вокална и консонантна система, като в съпоставителен план със старобългарското състояние се представят днешните рефлексии на основните стб. гласни, съгласни и съгласкови групи. Благодарение на макар и оскъдните сведения за диалекта, съдържащи се в споменатите по-горе публикувани източници, може да бъде проследено развитието му в границите на последното столетие. За по-пълна и точна характеристика, както в главата за синхронното състояние на диалектната система, така и тук се извършват сравнения с това по-старо диалектно състояние. Проследяват се и връзките, които този родопски говор установява както с останалите родопски говори, така и с диалектите от цялото българско езиково землище. С оглед на очертаването на по-достоверна съвременна картина на изследвания диалект се прави опит, доколкото това е възможно, да се покажат диалектните отлики между различните генерации каменчани.

I.

Застъпници на четирите основни старобългарски гласни *ѡ, ѡ, ѡ, ѡ*

1. Като типичен родопски говор и старинният каменски представя под ударение изговор на една гласна на мястото на четирите стб. вокала. Това е, най-общо казано, един *o*-рефлекс. Казаното обаче не е в сила за съвременното състояние на говора, където разколебането

в единната рефлексация вече е доста добре изразено и това ще стане ясно от приведените по-долу примери.

1. Рефлекси на стб. ꙗ > о:

а) В коренна сричка под ударение: *гòски, дòбовица, зòбе, кòпем, кòшита, мòти, окòтам* са ‘наредя, подредя, ошетам вкъщи’, *прòте* ‘пръти’ (стб. прѣтъ), *свòзньа* ‘късо въже’ (ѣза и вѣза), *сòдове, стòпки, сòбута* и др.

Днес, главно под влияние на книжовния език, все по-често и то особено в речта на средната и млада генерация, може да се чуе ъ-изговор на мястото на някогашния о-изговор: *дъп, зъп, къшита* и т.н.

б) В начална сричка след съгласна в: *вòгле, вòже, вòза* ‘плетена дебела връв за цедилка за задяване’, *вòтък* и др.

в) Във фонеморфологична позиция (глаголни окончания за 3 л. мн.ч. сег.вр. и след твърда и след мека съгласна) застъпникът е също -о-: *дръжòт, едòт, кълвòт, личòт* ‘приличат,’ *спрòт, убодòт; бульòт, въркъòт* ‘въртят’, *упойòт* и др.

Отново във фонеморфологична позиция (генерализирани винителни форми на нечленувани и членувани съществителни неодушевени и одушевени имена от ж.р.) се открива същият застъпник -о-: *баалò* ‘бълха’ – *баалòта, баарò* ‘помещение в старите къщи за преобличане’ – *баарòта, главò* – *главòта, муò* – *муòта, женò* – *женòта, снаò* – *снаòта, сесрò* – *сесрòта* и др.

г) Извън ударение наследниците са три: полуредуцирано а (**а**), ъ и е (предимно в глаголни окончания): *въбèл* ‘изграден кладенец’, *зàзàбица* || *зàзъбица, мъжòт, ваглàр* || *въглàр; кòпет съ, правет, свìрет, скитòрет, трòсет*.

Любопитен случай на запазена някогашна носовост се открива в думата *испренгèч*, която в израза *на испренгèч* означава ‘случайно изпрягане на воловете от хомота’. Тъй като примерът е изолиран, бихме го отнесли към фонетика на отделната дума.

1.2. Застъпниците на стб. ѡ под ударение нямат толкова единен характер. В тази позиция като наследник на предната носова гласна се среща както е, така и о.

а) Рефлекс е характеризира предимно корена на думата и е почет: *брачèдът, внèтре, зек* ‘зет’, *мèсото, прèлка* ‘седянка, на която се преде’, (стб. прѣсти, прѣдѣ) и др.

б) Във фонеморфологична позиция – в генерализираните винителни форми на същ. имена от женски род и в глаголните окончания за 3 л. мн.ч. сегашно време съгласната пази старата си палаталност

1.1. Анатомия и физиология на човека: *бу̀ане* ‘много силно кашляне’, *баал̀авец* ‘голям корем, шкембе’, *б̀олвам* ‘повръщам’, *бр̀нза* ‘ушна’, *бр̀унка* ‘пъпка с открита рана’, *бр̀ийам* ‘кихам’, *буру̀б̀онка* ‘пъпка по тялото или лицето на човек’, *буу̀р̀есвам* ‘отичам около очите от пиене или спане, подпухвам’, *б̀ълваник* ‘повръщано’, *вор̀ук* ‘израстък в тялото на човек, който не се вижда’, *ву̀льгьò* ‘корем’, *гебер̀есувам* ‘умирам’, *г̀урель* ‘засъхнал сопол’, *г̀ърлешки* ‘сливици’, *гурел̀иф* ‘сополив’, *г̀ьгьò* ‘мръсотия по тялото на човека, кир’, *г̀ьугь̀улька* ‘ноздра’, *ж̀йла* ‘голям кръвоносен съд’, *ж̀ля̀га* ‘твърдо топчесто удебеление на жлези по шията и тялото на човека’, *ж̀л̀ь̀бина* ‘венец’, *из̀йкь* ‘език’, *й̀мам пранè* ‘имам мензис’, *испл̀авьам сь* ‘абортирам’, *кòпань* ‘крак на човек’, *меш̀йна* ‘корем, търбух’, *неф̀ела̀м* ‘не съм добре здравословно’, *п̀уска* ‘пикочен мехур’, *ра̀стек* ‘разстоянието между две опънати ръце’, *р̀шка* ‘хрущял’, *рупòньак* ‘гола глава’, *с̀ана* ‘ханш на дебела жена’, *т̀йм̀берица* ‘глава’, *тумур̀ук* ‘юмрук’, *ф̀ушка̀м* ‘изпускам от ануса газове без шум’, *ф̀ушньò* ‘изпуснат от ануса газ без шум’, *чòтора и галанòска* ‘глава’, *чуру̀лек* ‘цицина на главата от удар’, *ър̀льòк* ‘сопол’. Някои от посочените анатомичните термини се отнасят и до животни (*п̀уска*, *испл̀авьам сь*, *р̀шка*, *с̀ана*), а други са вторични, стилистично маркирани оценъчни определения, възникнали в резултат на метафоризация при вторична номинация: *баал̀авец* ‘свинско шкембе’, *ву̀льгьò* ‘мях’, *галанòска* ‘глинен съд за мляко’, *г̀ърлешки* ‘сливи’, *кòпань* ‘пилешки крак’² □□

1.2. Действия и дейности на човека: *ба̀ба̀кам* ‘нареждам, оплаквам се’, *буштур̀есвам* ‘оглупея’, *г̀в̀а̀цам* ‘търча, газя’, *гòльча* ‘говоря, приказвам’, *гев̀асвам сь* ‘скитам се безцелно, безделнича’, *др̀ца̀м* ‘ходя безцелно напред-назад, безделнича’, *ож̀й̀дам* ‘навъртам се, настойчиво обикалям, за да получа нещо’, *за̀биг̀ля̀м* ‘заминавам в неизвестна посока, пръждосвам се’, *за̀п̀ина̀м сь* ‘запъвам се при говорене’, *згел̀ь̀ч̀евем* ‘объркам, омотая – конци, прежда и под.’ *извес̀я̀вам сь* ‘изплашвам се силно’, *изл̀у̀зва̀м* ‘събувам, измъквам’, *изм̀й̀чам* ‘измъквам, изтеглям’, *изн̀й̀чам* ‘показвам се, надничам’, *изру̀кам (сь)* ‘извикам на висок глас’, *иску̀трьам* ‘обработвам нещо много старателно, правя го гладко’, *к̀л̀епам* ‘говоря празни приказки’, *к̀у̀кам* ‘клякам’, *крив̀у̀цам* ‘куцам’, *крив̀ндз̀у̀ле* ‘куцам’, *л̀òпам* ‘говоря много и излишно, дрънкам’, *л̀ь̀òнка̀м* ‘говоря много, монотонно,

² Многозначните единици се включват в различните тематични групи според всяко отделно значение. За многозначността вж. тук IV. 2.

досадно', *меле* 'говоря продължително и досадно', *мърнѝкам* 'говоря тихо и неразбрано, мрънкам', *наждам* 'намирам', *нагаджѹвам съ* 'навеждам се, надупвам се', *обиждам* 'обикалям, наминавам да видя', *однемагам* 'бавно, мързеливо говоря', *окдтам* 'наредя, подредя вкъщи', *прекажвам* 'превеждам от един език на друг', *раздѐна съ* 'съблека се', *рукам* 'говоря на висок глас, викам', *умерфѐлвам* 'изцапвам', *ушме* 'търся нещо непрекъснато', *чувам съ* 'пазя се, предпазвам се', *челактѝвам* 'върша нещо, довършвам', *шѐвре* 'ходя, пристъпвам с малки крачки - за малко дете'.

Изразите в тази подгрупа са глаголи, но следва да подчертаем, че това, което ги обединява, е не категориалната им принадлежност към дадена част на речта, а общият за всички тях семантичен елемент 'действие на човек'. В рамките на тази подгрупа прави впечатление значителният брой глаголи в каменския говор за назоваване на действието 'говоря' или т.нар. *verba dicendi*. Това са: *бабакам* 'нареждам, оплаквам се', *запѝнам съ* 'запъвам се при говорене', *клѐнам* 'говоря празни приказки', *лѐнам* 'говоря много и излишно, дрънкам', *лъднкам* 'говоря много, монотонно и досадно', *кльѝкам* 'говоря много, нареждам', *меле* 'говоря продължително и досадно', *мърнѝкам* 'говоря тихо и неразбрано, мрънкам', *прекажвам* 'превеждам от един език на друг', *рукам* 'говоря на висок глас, викам'. Значението на всеки от тях конкретизира по различен начин действието говорене, затова почти не могат да се посочат пълни синоними.

2. Названия на човешки качества

Лексиката в тази втора антропоцентрична тематична група отразява различни човешки качества — както физически, така и психически. Огромна част от включените тук единици съдържат в значението си елемент оценка, която в болшинството случаи е отрицателна. Смята се, че по принцип значително по-многобройни в езика са названията на отрицателните явления и това е свидетелство, че доброто се възприема като нещо, което принадлежи към нормата, а лошото излиза извън нея, прави впечатление, заслужава да бъде назовано и по този начин заклемено (З: 1991).

2.1. Физически качества: *бабаджанка* 'едър и силен човек', *бабач* 'много едър човек, здравеняк', *балабан* 'голям, едър човек', *брѐнзес* 'който има дебели устни', *брусаль* 'едър, грубоват човек', *бългурник* 'неугледен човек', *върдунь* 'пълно дете или възрастен човек', *главодк*

батардїсвам несв., **батардїсам** св. Развалям, унищожавам. *Тис аджамїе ма̀сторе тей батардїсаа керемидете по коштата, че кой знае га̀ ше ги оправим.*

багинайа ж. Кума. *На̀шта батинайъ сè ни прашта армаган за Кòлада и за Великдень.*

С БАКАТА ШУЛЛОВЕ ДА СИ НЕМАШ РАБОТА,
ТОЙ ЙЪ ГОЛЕМ БАТАКЧИЙЪ - ДАЙ МУ С РОЦЕ,
ТРОСИ С ГОДИНИ С КРАЦЕ!

баш м. 1. Главатар, водач. *Да ти викат башът на тайфòта, сїгур сички евала ти правет.* 2. Водач на мъжете, които се хвърлят във водата на Йорданов ден, за да вадят кръста. *За Водїци славейци трòсет кръстът в рекòта на ориштето, а башът оди, та збира парї и дарове.* 3. Първенец, шампион. *На синекът ф Курвò пà ше има гюреш, а нашът бабàнка Ваньо Ушове ца̀лийат намазан със зейтинъ сè излаза башът и му турът йегне на въртòт.*

беелан м. Южен вятър, топъл вятър от Беломорието. *Зимòс, додè не дòйде бееланът, пà ше издексуваме, нали обрааме байà ба̀берък маджуне и чр̀н васуль.*

беки нареч. Нима. *О, беки ф тòс стукъ одихте на лузутката?!*

беслемè ср. 1. Агне, останало единствено на овцата; единак агне. *На ч̀рната офцò йегнето стàна гулèмо беслемè.* 2. прен. Човек, който се скита безцелно. *На Мекото Рїсине синòт и зекът сь йеки беслемèта — дай им сàмо панти да ф̀рлет и да скитòрет като гл̀уи кучета.*

бетерѝ прил. неизм. По-лош от – нещо друго, някой друг. *Ф село-то има едàче, та като зèмат да пльускат, сь бетерѝ прàсета.*

бигòр нареч. Прекалено (за солено). *Пръжената крехтинò от прàсето ф кàцата ѝ бигòр солèна, та викаме “умирачка солèно”.*

бийу̀ч м. 1. Най-здравото великденско яйце. *Мòйто ицè излèзе бийу̀ч.* 2. Най-здравият и най-силният от дадена група. *Пèкъо Бабàнково и ес сме бийу̀чете на маалòта.*

биликь м. Разхладително питие по време на жътва, което се прави от студена вода, захар и оцет. *Лèте в жòтвa, èли на възриване, бèз биликь не штè, като ть фàне задуата и мараньòта. – Стòйò, дòнеси биликьът, òти шь геберèсаме от жèга.*

бѝрда нареч. Друг път. *Гà не штèш да сь свръши рàбота, най-лèсното ѝ да викаш – бѝрда ше гу направим.*

бичѝм м. Порода; сорт. *Ут шарената крава жèнското тèле ше гу ч̀ваме за дамазлòк – вѝжда сь, че ѝ бичѝм като м̀йка-та с гулèми дуйèци. Двè от дървѝчетата в двòрът на учителете Стòйкове билè нòв бичѝм драгунци. Т̀с òра сь д̀р̀г бичѝм – с н̀кой не сь конушт̀сват.*

бѝшкам несв., **бишна** св. Бутна, забутам, сложа на скришно място. *Дèтетò, като бѝшне нèйде нèшто, ше сь утрèпем да гу трòсим.*

благàтка ж. Щастливка, късметлийка. *С тòс работлѝф м̀ш и с т̀с ùбави децà гулèма благàтка ѝ н̀шита кумш̀йка.*

благу̀шка ж. Първият, още неферментирал гроздов сок. *Да ти нàлея от н̀шита блàгу̀шка, дордè не е преврèла òшите ф ширò?*

бласк̀унка ж. 1. Искра. *Гàганицата ут у̀йна п̀шита в̀д̀гу бласк̀унки.* 2. Светулка. LAMPURUS NOSTILUCA. *По жòтвa нис полèто бèше пòлно с бласк̀унки.* 3. Пайета. *Жèните от Курвò в̀д̀гу сь р̀д̀ват на льòскавите бласк̀унки.* • **Бласк̀унки ше ми сь в̀г̀гьт** – виждам искри от силен удар по лицето. *Като ти трèсна еднà пльусница, та бласк̀унки ше ти сь в̀г̀гьт по бèл дèнь!*

бòбеник м. Стъбла от очукан градински боб. *Ес най-̀б̀баво спò на ѝкè бòбеник – г̀то си на п̀уж̀ина.*

бодèн м. Най-острата част на р̀ж̀ниците, вж.; на ритлите.

бòдник м. 1. Голям п̀н, който гори цяла нощ в̀ огнището на Б̀дни вечер. *Дèдо ште пригòтви д̀р̀ве и гулèмийат д̀бòф к̀уть̀к – бòдникът за огн̀штето.* 2. Обредна пита, хляб за Б̀дни вечер. *Дèдо Р̀сто на Б̀дни вèчер пр̀ф расчòдка бòдникът на дèсет ба-самàка, òти тèй бил адèкьът.*

бос м., **бòзе** мн. Чим. *Гòре по Ачовица ѝ пòлно с бòзе и бозалòк.*

кръпелъ м. 1. Малко парче дърво за горене. *Донеси неколко кръпелъа за машината.* 2. Дърво за бой. *Дѐ, кръпелъ, дѐ, като дѝда, ше ви прѐбийа.*

кръпна св. Само в израза • **Ми кръпна миждѐто** — получавам възнаграждение, защото пръв съм съобщил новина някому. *Одгà ми кръпна миждѐто, ма фàна гулѐма скулгъздò.*

кръцкам несв., **кръцна** св. 1. Отчупвам парче от хляб, баница и под. *Кръцни си от тѝзи питàр.* 2. Пийвам. *Дайте да кръцнем по една рикийка.* 3. Точа вино. *Чѐкайте да кръцна вино от бѝчвата.*

кръшйлка ж. Растение нарцис. NARCISUS. *Засàждаде съ кокичета, бѐли и жѝлти кръшйлки, иглика.*

кувѐкъ м. Сила. *На мѝят като му дѝде кувѐкъът, та нѐма спѝране. Подбесѝтия гу да съ цани в коперàцийата, гàлиба цàл живѝт ше ìма тѝс кувѐкъ.*

кузѝ ж. Коза. *В гѝрньата маалѝ си зѐле саанска кузѝ.* • **Кузѝ брадѝ** – вид трева – козя брада. TRAGOPOGON. *Над Чолàков чѝчур ìй пѝлну с кузѝ брадѝ, там ше караме крàвите да пасѝт.*

кѝкам несв., **кѝкна** св. Клякам. *Кѝкни да вѝгъа как ше съ испрàвиш.*

кѝкла ж. 1. Обредна пита за Бабинден. 2. Предимно в мн. ч. **кѝкли.** *Завързани по 20 или по 30 на едно място повесма лен. За еднà вѝчер еднà женѝ врѝзва байà кѝкли уд лѝдн.*

кукѝда ж. 1. Желязна топка – на ръчен кантар. *За пѝ-лѝдките рàбути кукѝдата на кантàрът съ тѝра на пѝ-дѝлгата сранѝ.* 2. Юмрук. *Като ти лѝпна еднà кукѝда, та бласкѝнки ше ти съ вѝгъът!*

кукудàнъ м. 1. Дръжка за задвижване на чекрък. *Пѝ-брѝшку вѝрти кукудàнъът, та да смѝгнем с навѝване на вѝлната.* 2. Горна подвижна част на хурката за предене на лен.

кукулайка ж. 1. Лайкучка. MAMTRICARIA. *Набрàаме цàла турбѝ с кукулайки за лѐк.* 2. прен. ирон. Съпруга. *Мѝята кукулайка пà ма рѝка да съ прѐбѝрам фкѝшти.*

кукѝль м. Врѝх на малка купчинка. *В саанъът мàма ми тѝри бракадàнъ с кукѝль.*

кѝкъль м. Кълн на стар картоф. *Нàшите маджѝне на пѝснаа кѝкъле.*

кѝкѝѝнъ м. Тютюн. *Утре ше ѝдиме да нѝжеме кѝкѝѝнъът на бàба Елѝнка.* • **Пийъ кѝкѝѝнъ** — пуша.

кѝкѝѝрт м. Сяра. *Зѐеме си кѝкѝѝрт за лѐк.*

кѝна ж. Икона. *Утѝде при кѝната да съ прекрѝсти. Ес пѝвне домà кѝната със Светѝ Гѝдрги.*

кундѝсвам съ несв., **кундѝсам** съ св. ирон. Отсядам, настанявам се за по-дълго време, отколкото е прието. *Деверът като съ кундѝса у домà сутринтò, та тей цял дèнь.*

къуп м. Глинена делва, гърне. • **На къупът** — Гергьовденски обичай с наричане на китки. *На орòто, на къупът бех, ба̀бо, ей нà, и китката нòса.*

купàнка ж. 1. Дървено корито за храна на животни. *Иди ли да исчѝстиш купàнката на òфците, òти не смè йъ поглèждаде цяла неделъа?* 2. Местно име — местност, горски пункт в каменската гора. *Нèколко гудѝни гòрски на п̀нтът на Купàнка седè Майката Шумàнове.*

купàнья ж. Дървено корито за храна на прасетата. *Вò с̀на на прàсетата в купàньата цвѝка?*

к̀пиште ср. Оборски тор, събран на голям куп; торище. *Иди да ф̀бриши с̀шитето на к̀пиштитето.*

купр̀ля ж. Остен. *Путк̀рай волòвете с купр̀лята.*

к̀пнь нареч. Добре, слава Богу! *К̀пнь че збр̀аме сенòто, та гу не намòкри д̀ждòт.*

курв̀нин м. 1. Жител на с. Корово (дн. Драгиново), Велинградско. 2. Северен вятър, който зиме духа откъм с. Корово. *Курв̀нинът нà зад̀а, ше йма да ца̀пиш òште др̀ве.*

курв̀нка ж. Жителка на с. Корово (дн. Драгиново), Велинградско. *Курв̀нките, г̀ съ ж̀енет, лицето им йъ цяло във варакъ и съ крийът от мòжете, дурдè не идат у тèх.*

Тахчиеви: Мйчове, Ньòнкине
Терзиеви: Бумбèве, Др`ндърове,
 Пътльове
Топорчеви: Барòнкове, Пèкьове,
 Шаркове

У

Узунови: Купèве
Ушеви: Анине, Бербèркове,
 Дуйове, Пèшкове, Ракове

Х

Хаджиеви: Айд`куове, П`кьове
Хрисчеви: Майòркине

Ц

Цанови: К`куове, К`ццкове,
 Лунгове, Рйсине

Цветанови: Жèгльове
Цикалови: Цйкалове
Цопанови: Грамове, Змèйове,
 Мòньове, П`нкове, Пет`акове

Ч

Чаушеви: Лòнгове, Фр`цине
Чолакови: Бр`къд`нгове

Ш

Шулеви: Пйсине, Пътп`дòкове,
 Сардèлкове
Шуманови: Чòнкове

Я

Ямакови: Вл`хчове, Йайцове,
 Л`ут`акове, Рèвльове
Янкови: Таралèнгове

2. Псевдоними на родово-фамилните имена

2. 1. Псевдонимите на родово-фамилните имена също са създадени с най-разнообразна мотивираща основа. Тук обаче преобладават имената, чиято мотивираща основа изграждат съществителни нарицателни имена (имена на растения, животни, различни одушевени и неодушевени предмети, митични персонажи и др.): Бòбове, Бр`кад`нгове, Галаг`нове, Дом`зове, Зайкове, Занд`нове, Змèйове, Йайцове, Кокòшкове, Кант`арове, Мал`акове, Мòшкине, Мр`фкове, Орèлове, Патòкове, Пу`альове, П`дп`дòкове, Ф`ст`кьове, Шр`кльове и др.

2. 2. Голяма е групата и на псевдонимите, възникнали от лични прякори: Бр`нгове, Гарсòнове, Гвардèйове, Грамове, Джвак`-